

opfattelse og siden ved Romantikens og Transcendentalisternes optagethed af den uberørte natur som guddommelig og helsebringende, i polær modsætning til det civilisatoriske imperativ om med ploven at underlægge sig »naturen«.

Midtvejs i bogen blir fremstillingen interessant idet den erkender det 19. aarh.s nationalisme som samfaldende med kulten af det amerikanske »wilderness«, og endnu mere interessant blir bogens sidste halvdel som samler sig om naturfredningsarbejdet som det politiseres frem til lovgivning, fra 1860'erne og fremefter. Bogen bygger her paa arkiver, skiftende tiders kulturdebat, samt en række upublicerede dissertations. Mod slutningen, under omtalen af L. B. Johnsons lovgivning om The National Wilderness Preservation System 1966 naar forfatteren at faa omtalt Stewart L. Udall, indenrigsminister 1961-69 og forfatter til *The Quiet Crisis* (1963) om den hvide mands behandling af naturen i den nye verden.

Naturfredning har især i det 20. aarh. været et politisk emne med sprængstof i, og netop den side skulle forfatteren maaske have koncentreret sig mere om. Nu har han valgt at belyse emnet i idéhistorisk sammenhæng, og bogen er blevet udpræget multi-disciplinær. tvdeligt nok baseret på imponerende helæsthed. Naar den ikke kommer paa højde med de i indledningen nævnte værker af beslægtet type skyldes det bl. a. at forfatteren ikke fører de mange analyser (f. ex. fra litteraturen) som han gaar igang med helt igennem. Man kan sige at pladsen gør den slags uoverkommeligt, men just derfor faar bogens idéhistoriske anlæg et facilt præg.

ERIK ARNE HANSEN

OLDTID OG MIDDELALDER

P. V. GLOB: Danske Oldtidsminder. 3. reviderede udgave. København, Gyldendal, 1967. 272 s. Ill. 74,55 kr. Indb. 85,80 kr.

I begyndelsen af 1930-erne, da den ældre populærvidenskabelige skribentvirksomhed om Danmarks forhistorie var kørt træt, udgav Johs. V. Jensen sit hidtil skarpeste angreb på dansk arkæologi. Det skete i essaysamlingen Paa danske Veje, og om sigtet kunne der ikke herske tvivl: Johs. V. Jensen ville en »Arkæologiens Humanisering«. Dansk arkæologi skulle besinde sig på den tid, da faget endnu var ungt, endnu ikke var blevet »kgl. Videnskab og et Stikkeri«. Man havde, mente Johs. V. Jensen, af lutter interesse for detailproblemer glemt den første, friske tid. Man havde gjort arkæologien til specialforskning på spredte områder, indtrængende og udadledig ganske vist, men uden flugt. Endelig havde man glemt sit egentlige formål: arkæologien i landet. Ikke blot var fredningen utilstrækkelig, der savnedes også oplysning. »Er der Folk, der har Hænderne for fulde til at komme til andre efter Oplysning, saa skal man komme til dem dermed. Det er Arkæologiens Opgave«, mente digteren, »en Arkæologiens ABC med Oplysninger om Gravformerne og nogle af de vigtigstes Beliggenhed i Landet vilde ikke være Børnelærdom for de fleste, men temmelig nyt«.

Johs. V. Jensens angreb på »Enevoldsregimentet i Prinsens Palæ« faldt midt i et tidsopgør, hvis bitterhed kan forekomme en eftertid med andre idealer noget

fremmed. Opgøret hang sammen med et generationsskifte, som bl. a. efter årsskiftet 1932-33 medførte en reorganisering af dansk arkæologi; i 1937 kom den nye fredningslov, i 1938 påbegyndtes udgivelsen af Johs. Brøndsteds omfangsrige oversigtsværk *Danmarks Oldtid*, og endelig kom i 1942, 11 år efter Johs. V. Jensens skrift, den arkæologiens ABC, som digteren havde efterlyst: P. V. Glob's *Danske Oldtidsminder*. Bogen genoptryktes i 1948 i let ændret form og er endelig i 1967 genudgivet i en revideret og betydelig udvidet udgave, sidste gang med et Johs. V. Jensen citat på titelbladet. Uforandret gennem alle tre udgaver har *Danske Oldtidsminder* været tænkt »som en vejviser, en fortæller om de spor fra oldtiden, man møder på færd gennem landet«. I korte oversigter har den skildret »de vigtigste forløb af oldtidens forskellige afsnit, de skiftende kulturer og deres forudsætninger samt påvirkninger og indvandring fra det fremmede, hvor dette kan ses af de jordfaste oldtidsminder«.

Bogen omhandler således på knap 300 sider de mere end eet hundrede tusinde monumenter, af arkæologerne betegnet oldtidsminder, der er kendt fra Danmarks forhistorie. Men forfatteren indskrænker sig ikke hertil, levende og med en intuition, der alene er udviklet af oplevelse, skildres disse monumenter i deres landskabelige ramme, og det er i beskrivelsen af dette danske kulturlandskab, at bogens virkelige styrke ligger. Fremstillingen rummer mere end arkæologisk fagvidenskab, når forfatteren f. ex. betragter et sjællandsk sølandskab med dets udstrakte stenbestrøning, som da indlandsisen smeltede bort, hvor i forårstiden legioner af små, hvide anemoneblomster titter frem – stedet får da for læseren det samme præg, som den lille rypelyng gav det i tundratiden.

Fotografierne i bogen er et kapitel for sig. Størsteparten er optaget af forfatteren selv, mange er bevaret fra 1. udgaven men en forbedret trykkes teknik lader dem nu komme helt til deres ret. Det er billeder af høj kvalitet, gang på gang bringer de romantikere som Lundbye og Dankvart Dreyer eller fynboer som Johs. Larsen og Syberg i erindring, netop de kunstnere, der bevidst optog monumenter fra oldtiden til kunstnerisk behandling. »Fotografiet tjener til Dokument, i Mangel af bedre«, skrev Johs. V. Jensen i et af de nævnte essays, »hvor en Redegørelse som ikke er gaaet gennem en Personlighed foretrækkes«. Det dækker ikke illustrationerne i *Danske Oldtidsminder*. Fotografierne er her både dokumentation og samtidig udtryk for videnskabsmandens dybe, personlige forankring i et specielt dansk natursyn.

Sammenligner man med de ældre udgaver, ses det, at teksten næsten overalt er udvidet betydeligt. Nye videnskabelige opfattelser er indarbejdet, og et omfattende forskningshistorisk materiale er føjet til teksten, overalt kun til gavn for helheden. I afsnittet om de neolitiske tider, hvor befolkningen fra at være snyltere på naturen ved agerbrug og kvægavl går over til et organiseret samarbejde, er fremstillingen betydeligt afklaret takket være de sidste årtiers forskning. I et par velskrevne kapitler læser man om dysse- og jættestuebyggeriet, det mest iøjnefaldende udtryk for denne første bondetids økonomiske ekspansionskraft. Fascinerende og her vist fremsat for første gang er teorien om, at denne første bondekulturs kollektive samfundsform har været moderretslig. P. V. Glob finder bl. a. støtte for sin teori i den prioritet, kvindesmykker har i gravene i forhold til andre sager og argumenterer yderligere for sin tanke gennem skildringen af »den store modergudinde«, hvis øjne han finder på jættestuernes lerkar. Side

78 tales direkte om »den kvinde, der stod i spidsen for jættestuefolket«. Der er således tale om en sociologisk begrundet forklaring på modsætningsforholdet til den enkeltgravskultur, Glob opfatter som faderretslig. Det stiller den iøvrigt meget levende og dramatiske skildring af enkeltgravskulturen og dens indtrængen i Danmark i et nyt lys, og man fornemmer, at denne næsten klassiske problematik i dansk arkæologi endnu rummer meget diskussionsstof. Hvilken overbevisning man end er af, P. V. Glob's fremstilling er i hvert fald fængslende læsning.

Mest i overensstemmelse med de tidligere udgaver er nok kapitlerne om den danske bronzealders højsommervejrlig. Man glædes fortsat over skildringen af de store gravhøje, der »ligger i rækker hen over åsene, bryder og forstærker de blide linier i istidens morænelandskabs vældige bølger«, monumenter over en særegen og talentfuld kultur. Man glædes over de fine iagttagelser af højenes placering i det åbne land, over fremhævelsen af det bevidste samspil mellem kultur og natur. Men endnu en gang slås man af det mærkelige forhold, at et og samme kildemateriale kan danne udgangspunkt for tolkninger af denne kultur både som en aristokratisk overklassekultur og som en simpel bondekultur uden større sociale forskelle. P. V. Glob hælder som sine forgængere Sophus Müller og Johs. Brøndsted til den første tolkning, ser overklassen som efterkommere af enkeltgravsfolket fra stenalderen og taler om en talrig underklasse, som har passet jord og husdyr, jagt, fiskeri og håndværk. Blot er vi stadig efter mere end 100 års bronzealderforskning ikke nået til at påvise sporene efter denne underklasse.

I et særskilt kapitel finder man en gennemgang af bronzealderens skålgruber og helleristninger. I det store hele er teksten den samme som i 1948-udgaven, ved grundig læsning finder man dog en række tilsyneladende ubetydelige ændringer. I 2. udgaven læser man f. ex. »med agerbrugets og kvægavlens indførelse kom nye religiøse forestillinger til landet« – i 3. udgaven er sætningen blevet til »med metallet og de handelsfolk og smede, der bragte det, kom nye religiøse forestillinger til landet«. Det giver en forskel fra den yngre stenalders til bronzealderens begyndelsestid. Så små disse ændringer end synes, så giver de dog fornemmelse af, at man med forventning kan se frem til P. V. Glob's kommende bearbejdning af det omfattende og religionshistorisk uhyre vigtige kildemateriale fra Danmarks bronzealder.

Med begyndelsen af jernalderen skifter mindesmærkerne karakter, kun i ringe omfang er det nu højene og stenkamrene, der tæller, nu er det hyppigere mere uanseelige men til gengæld mere talende fortidslevn. Talrigt nyt stof er føjet til, afsnittet om gravene er f. ex. udvidet med Ibn Fadlāns farverige skildring af en sydrussisk brand-bisættelse i vikingetid. Afsnittet om Jelling har også fået nyt format, det samme gælder Slots Bjergby høje, som måske er udvidet noget unødvendigt. I kapitlet om jernalderens bosættelse læser man, at etableringen af det danske jernaldersamfund må ses som betinget af overgangen til lokal jernproduktion. Mange jyske landsbysamfund kunne nu gøre sig uafhængige af de gamle (bronzealder-) herskerklasser, på øerne var der dog stadig tale om herrefolk, der herskede over en talrig underklasse, en kulturmodsatning, som iflg. P. V. Glob først udlignes i yngre romersk jernalder. Det er nok et spørgsmål, om en lokal produktion på grundlag af myremalm sætter så tidligt ind i den ældre jernalder, at den kan være den direkte årsag til forskellen i kildestoffet.

Synspunktet synes heller ikke opretholdt helt konsekvent, for senere (s. 209) spørges efter de boliger, som tidens stammehøvdinge og stormænd (også de jyske?) har haft. Tilbage står dog, at man har vanskeligt ved at søge ejermændene til tidens rige import i de relativt simple langhuse, som forskningen gennem de sidste 40 år har fremdraget på dansk område. Her må man håbe, at udgravningen af de større, samlede bopladsanlæg kan give et mere nuanceret indblik i den sociologiske baggrund for den ældre jernalder i Danmark.

Det konstruktive i tidens kultur fremhæves fint gennem skildringen af en lang række anlæg, bl. a. Borremose og vikingeborgene for at nævne to kronologiske yderpunkter. I afsnittet om Jelling noterer man sig med interesse teorien om skibssætningen under sydhøjen, den teori havde man gerne læst mere om. Man glædes over en lang række fine iagttagelser i forbindelse med udsmykningen på den store Jellingsten og placeringen af flere af de betydelige runestene som f. ex. Glavendrup på Fyn. Der er over skildringen af de danske jernaldersamfund op til vikingetiden en tiltalende atmosfære af nøgternhed. Her er ingen tale om »tågernes årtusind«, om jernalderens dystre, skyede tussmørke, om et samfund der forsumper i regn, kulde og misvækst. Uvilkårligt erindrer man sig modsætningsforholdet mellem de to digteriske skildringer af Danmarks jernalder, Johs. V. Jensens og Martin A. Hansens. P. V. Glob's tilknytning til den førstnævnte er indlysende.

Afsluttende finder man et meget læseværdigt kapitel »lønlige oldtidsspor«, om de naturhelligdomme, der som et net engang har dækket landet: hellige lunde, kilder og moser. Endnu engang er det et inspireret natursyn, der bærer skildringen af de magter, der sikrede samfundets trivsel og lykke. Et tiltalende hensyn har forf. vist den læge læser ved i slutningen af bogen at vedføje en litteraturliste dels over de kulturhistoriske fænomener fra forhistorien dels over litteraturen om oldtidsminderne i landets forskellige egne.

I skildringerne af oldtidens tre store hovedafsnit ligger meget diskussionsstof, men de egentlige indvendinger, der kan rejses, er meget få. Kirke Søby depotet er ikke som hævdet i forbindelse med kildekulten fra ældre bronzealder, men fra slutningen af yngre bronzealder. Den ældre jernalders begyndelse ligger næppe heller som foreslået omkring år 400 f. Kr. men snarere 100 år tidligere. Enkelte andre indvendinger er allerede nævnt. De meningsforstyrrende trykfejl er også meget få: bopladsgrupperne s. 54 skal nok være bopladsgruber. Først og fremmest er det dog det helhedssyn, der bærer bogen, der fængsler. Når Johs. V. Jensen flere gange har været nævnt, er det for hans helt naturlige indflydelse på en generation af danske forskere, der bl. a. i 1940 hædrede deres arkæologiske lærermester, Johs. Brøndsted, med et festskrift med den Johs. V. Jensensk klingende titel »Fra Danmarks Ungtid«. Mere end nogen anden var vores største skildrer af dansk natur den, der kom til at stemme litteraturen om forhistorien om i en anden toneart. P. V. Glob er nok den, hos hvem påvirkningen satte sig de dybeste spor. Hans bog »Danske Oldtidsminder« er en dybt indlevet skildring af natur og kultur i et særpræget dansk billede, hvis landskaber præger sig i erindringen således, at man ofte ikke kan skelne mellem digteren og arkæologen. I talrige diskussioner har man siden inden for en generation med andre engagementer hørt arkæologien udskille belletristikken, digtningen udskille arkæologien, ingen vil vedkende sig slægtskab. I P. V. Glob's bog mærkes

intet skisma, derimod nok den grundholdning, at i den populærvidenskabelige litteratur er det videnskabelige bevis brugeligt, men ikke nok. Forhistoriens lange perioder med det enkelte menneske forsvindende lille og flygtigt, årtusinder slettet af menneskelig erindring bliver således til fascinerende og nærværende læsning, når rammen f. ex. er et landskab, der i forårstiden er et flamme-mende bål af blomstrende gyvel, mens en krydret harpiksråm duft breder sig fra porsebuskenes grønne ris og skjuler det meste af mosefladen.

JØRGEN JENSEN

MÅRTEN STENBERGER: *Det forntida Sverige*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1964. 870 s., 336 fig. 135.- sv. kr.

Professor Mårten Stenbergers bog om svensk arkæologi har været imødeset med store forventninger. Man har virkelig savnet en nyere orientering over den svenske forhistorie; ganske vist har en række kolleger tidligere udsendt oversigter, som led i større værker eller som selvstændige skrifter, men de har enten været lagt meget populært an eller været stærkt præget af forfatterens personlige problemstilling, således at det var svært at danne sig et enkelt billede af Sveriges komplicerede oldtidshistorie.

Med sine mere end 800 sider reel tekst og sine talrige illustrationer skulle den nye bog have al mulig udsigt til at indfri forventningerne. Lad det være sagt med det samme: bogen er nyttig for både fagfolk i snæver forstand, for nabovidenskaberne og som introduktion for dem, der blot søger orientering i et spændende emne. Man må beundre den arbejdsindsats, der ligger bagved, især når man ved, at forfatteren samtidig har måttet klare andre og store opgaver både af undervisningsmæssig og videnskabelig art. Den slags sammenfatninger skal netop skrives sent inden for en forskers produktion, for her bør nedfældes summen af mange års arbejde med et genstridigt stof og med store problemer.

Bogen er blevet en sammenfatning af fund og forskning fra det vidtstrakte land, endda med hidtil upubliceret materiale. Også de forskellige landskaber med deres ofte helt afvigende kulturhistoriske præg kommer til orde, omend det nok har været svært at tage ligelig hensyn til dem alle. Forfatteren søger at give en sober og forsigtig (ofte måske vel forsigtig) skildring, der starter med de første spor af menneskelig bebyggelse i skyggen af den vigende istid for henved 12.000 år tilbage, og som arbejder sig gradvis frem mod den gryende middelalder. Opgaven er krævende; blandt fagets folk har det ofte været diskuteret, om det efterhånden var muligt for en enkelt mand at beherske det hele. Det sagde man allerede for godt en menneskealder siden, når der i Danmark taltes om en afløser for Sophus Müllers klassiske »Vor Oldtid«. Men først gjorde Brøndsted kunststykket efter for Danmarks vedkommende; fornylig har vi fået en aldeles fortrinlig orientering over finsk arkæologi (Ella Kivikoski: »Finlands förhistoria«, 1964). En norsk pendant er under udsendelse (Anders Hagen), og som sagt er det nu også lykkedes for Mårten Stenberger med den her omtalte bog. Det ville være urimeligt at begynde en direkte sammenligning mellem disse fire nationale arkæologi-værker; hver bør ses og vurderes for sig, om ikke